

MUSIQA NAZARIYASIDA ALTERATSIYA VA XROMATIZM.

Xudoyberdiyeva Durdona Azizovna

Respublika musiqa va san'at kolleji

Alter - boshqa, ikkitadan biri. Alteratsiya keng ma'noda tovushqatorning asosiy pog'onalar balandligini har qanday o'zgartirilishi - yarim ton yoki bir tonga ko'tarilishi yohud pasayishiga aytiladi. Alteratsiya tushunchasini o'ziga xos ma'noda lad alteratsiyasi (yoki laddagi alteratsiya) va modulyatsion alteratsiya haqida gap ketayotganda qo'llaniladi. Lad alteratsiyasi laddagi noturg'un pog'ona larning o'zgartirilishiga deyiladi. Alteratsiya noturg'un pog'onalarining lad funksiyasini o'zgartirm ay, turg'un (I-, III-, V-) pog'onalar tomon yarim tonga “yaqinlashib ” , ularga nisbatan tortilishni yanada kuchaytiradi va so'ngra albatta tonika tovushlariga yechiladi. Har holda lad alteratsiyasi noturg'un pog'onaning yana bitta balandligini qo'Mlab, ladning tovushqatorini emas, tovushli tarkibini kengaytiradi. Lad alteatsiyasi natijasida major va minor laddlarda bir qator xromatik intervallar hosil bo'ldi. Ulardan ko'proq uchraydigan kamaytirilgan tersiya va orttirilgan sekstalar. Kamaytirilgan tersiyalar ichkari tomon bitta turg'un pog'onaga - unisonga, orttirilgan sekstalar esa tashqari tomon oktavaga yeehiladi. Turg'un pog'onagalar soniga qarab, ladda uchta kamaytirilgan tersiya va uchta orttirilgan seksta hosil bo'ladi. Modulyatsion alteratsiya da ladning har bir pog'on a balandligi o'zgartirilishi mum kin. A lteratsiyalangan p o g ' o n a q o 'sh n i p o g 'onasi aham iyatini o'zgartiradigan yetakchi tovush funksiyasini bajarib, unga nisbatan yangi tortilishni vujudga keltiradi. Alteratsivalanlgan tovushni o'ziga tortib turuvchi lad pog'onasi esa vaqtincha turg'unlik, ya'ni vaqtinchalik tonika vazifasini ijro etib, yangi tonallikka o'tib ketilganlik hissiyotini barpo etadi. Ammo, u asosiy tonikaga boysunib qoladi. Xroma — rang, bo'yoq. Diatonik laddlarning istalgan asosiy pog'onalarini yarim tonga ko'tarish yoki pasaytirish yo'li bilan o'zgartirilishi xromatizm deyiladi. M ana shu xilda hosil b o 'lg an yangi xrom atik pog'ona hosila pog'ona bo'ladi. Xromatik tovushlar diatonik ladga qo'shimcha begona tovush sifatida kiritiladiyu, ammo laddagi mustaqil funksiyaga ega bo'lmaydi: ular lad asosiy pog ' onalarining variantlari o 'rnida mavjuddir. Xrom atik o'tkinchi tovush ikkita asosiy pog'onaning bir tonli orasini to'ldiruvchi tovushdir. Xrom atik yordamchi tovush birorta asosiy pog'ona va unung takrori o'rtasida paydo bo'ladigan hosila pog'onaga deyiladi.

Musiqiy asar qismining biror yangi tonallikka o'tishi va shu tonallik bilan tugallanishi hollari modulyatsiya deyiladi. Ko'p hollarda modulyatsiya musiqiy tuzilmaning ohirida yuz beradi va albatta u tasodifiy alteatsiya belgilari paydo bo'lishi bilan hamroh bo'ladi. Buning sababi, yangi tonallik o'zining kalit belgilari (tovushqatori) orqali mustahkamlanadi. Modulyatsiya musiqada juda keng qo'llaniladi. U ifoda vositasi sifatida chuqur badiiy ahamiyatga ega bo'ladi va musiqaning rang-barang ohanglarda eshutilishiga hamkorlik qiladi. Musiqiy asar davomida biror yangi tonallikka qisqa muddatga o'tish va yana dastlabki tonallikka qavtish jarayoni og'ishma deyiladi. Og'ishmalar odatda o'tkinchi xarakterga ega bo'ladi, ular musiqa tarkibida uchraydigan ayrim akkordlar funktsiyasini qisqa muddat ichida ajratib ko'rsatish vositasi hisoblanadi. Hamma major va minor tonalliklar qardosh tonalliklar guruhlariga ajratiladi. Musiqiy asarning dastlabki tonalligi uning bosh, asosiy tonallig'xdu. Musiqaning rivojlanish jarayonida paydo bo'lgan tonalliklar esa yondosh tonalliklar deyiladi. Agar asosiy tonallikning tabiiy va garmonik turlari pog'onalarida tuzilgan major va minorli uchtovushliklar yondosh tonalliklarning tonikalari bo'linsa, shu holda bu tonalliklarning hammasi diatonik qardosh tonalliklar guruhi, ya'ni tonalliklar qardoshligi birinchi darajasim tashkil qiladi. Ushbu guruhga bitta kalit belgisi bilan farq qiladigan beshta tonallik va bitta ladning garmonik subdominantasi (majorda) yoki garmonik dominantasi (minorda) tonalligi kiradi. Maslan, Sol-major (G-dur) ga nisbatan diatonik pog'onadosh tonalliklar quyidagilar: II- pog'ona, lya-minor - subdominantanta tonalligining parallel tonalligi III- pog'ona, si-minor — dominantanta tonalligining parallel tonalligi IV- pog'ona, Do-major - subdominantanta tonalligi V- pog'ona. Re-major - dominantanta tonalligi V I- pog'ona, mi-minor — o'zining parallel tonalligi IV- pog'ona, do-minor - minorli subdominantanta tonalligi Majorning VII- pog'onasida va minorda II- pog'onasida hosil bo'lgan kamaytirilgan uchtovushliklar tonika sifatida qabul qilinmaydi. Dominanta va uning parallel tonalligiga qilingan modulyatsiyalarni juda ko'p uchratish mumkin. Subdominantanta va uning parallel tonalliklariga qilingan modulyatsiya, odatda, og'ishmaga o'xshagan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. MUSIQA NAZARIYASI (Musiqqa nazariyasi asoslari. Garmoniya. Musiqqa asarlari taxlili) Urmanova Lola Akbarovna Trigulova Adelya Xusainovna Ibraximjanova Gavhar Amanbaevna

2. www.ziyo.com

